

**FİLOLOJİK-DİL BİLGİSİ VE DİL BİLİMİ
KAYNAKLARINDA TÜRK DİLİNİN SÖZ DİZİMSEL
YAPILARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

Mustafa ALTUN*

ÖZET

Makalede, Türk dilinin söz dizimsel yapılarının çözümlenmeleri ele alınmıştır. Türk dilinin söz dizimsel yapılarının ağırlıklı olarak filolojik-dil bilgisi ve dil bilimi ekseninde çözümlendiği ifade edilebilir. Filolojik-dil bilgisinde özellikle Muharrem Ergin'in kelime grupları sınıflandırmasının etkisi görülmektedir. Verilen örnekler genellikle edebi metinlerden seçilmektedir. Dil biliminde ise ağırlıklı olarak Noam Chomsky'nin Üretici-Dönüşümcü Dil Bilgisi Kuramı'nın etkisiyle bu yapıların ele alındığı görülebilir. Bu kurama göre dil bilimci, metne dayanmadan bir dilin en olgun cümle örneklerini "üretebilir."

Anahtar Kelimeler: Türk dili, filolojik-dil bilgisi, dil bilimi, söz dizimi, söz dizimsel yapılar.

**COMPARISON OF SYNTACTIC STRUCTURES OF
TURKISH LANGUAGE IN RESOURCES OF
PHILOLOGICAL-GRAMMAR AND LINGUISTICS**

ABSTRACT

The analyzes of syntactic structures of Turkish Language are discussed in the article. These syntactic structures of Turkish Language are mainly analyzed by axis of philological-grammar and linguistics. Especially impact of Muharrem Ergin's word group classification influences philological-grammar. Examples of sentence are usually selected from literary texts. On the other hand, grammatical structures have been examined by influences of Generative-Transformational Grammar of Noam Chomsky. According to his theory, a linguist can

---

* Yrd. Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi Yeni Türk Dili ABD
maltun@sakarya.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

"produce" most matured examples of sentences for any language without referred to any text.

Key Words: Turkish language, philological-grammar, linguistics, syntax, syntactic structures.

Giriş

Dilin yapısı eski Yunan'dan başlayarak pek çok düşünürün ilgisini çekmiş, sesten eklere, kelimedenden cümleye ve metne kadar bu yapıyı oluşturan birimler üzerine farklı görüşler dile getirilmiştir. Türkiye'de özellikle Batılılaşma sonrasında Türk dilinin yapısına bakışta filolojik-dil bilgisi geleneği ile birlikte dil bilimindeki gelişmelerin de dikkate alındığı görülmektedir.

Genelde dile özelde ise cümleye Batı'da son iki yüz yıldır nasıl yaklaşıldığına dair Giorgio Graffi'nin Söz Dizimi'nin 200 Yılı adlı çalışması Türkiye'deki çalışmaları anlamak bakımından yol gösterici olacaktır:

Graffi, kitabında söz dizimi yaklaşımlarını üç çağa inceler: Psikolojizm, Yapısalcı, Söz Dizimsel Kuramlar çağı. Psikolojizm çağında Wilhelm von Humboldt, Heymann Steinhil, Wilhelm M. Wundt gibi felsefeci ve psikologların adları öne çıkar. Yapısalcı çağda ise, Kıta Avrupa'sından Ferdinand de Saussure, Lucien Tesnière, Benveniste, Amerika'dan Leonard Bloomfield, Edward Sapir ve Zellig Harris adları yer alır. Son olarak Söz Dizimsel çağa Noam Chomsky Üretici Söz Dizimi'yle damgasını vurmuştur. (Graffi 2001). Buna bir de kitapta yer almayan Sistemik İşlevsel Dil Bilimi Kuramı'nın öncülerinden M.A.K. Halliday'i eklemek gerekir.

Bu noktada Ferdinand de Saussure'den itibaren bir bakıma filoloji ile dil biliminin yollarının ayrıldığı söylenebilir. Bu ayrılmanın ne olduğunu anlamak bakımından Mertul Tulum'un "filoloji"ye dair görüşlerine başvurmakta yarar var:

"Yüz yıllardır süregelen klâsik filoloji çalışmalarının amacı, dilleri ve edebî belgelerini incelemek suretiyle eski Yunan-Latin (Roma) medeniyetlerini tanımaya çalışmak, elle tutulur tarihî gerçekleri bulmak olmuştur; bu yüzden filoloji kelimesi, daha dar ve özel olarak 'eski kitap ve edebiyat eserleri veya Yunan-Latin edebiyatı ile ilgili bilgi edinme' anlamında da kullanılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Bütün bu anlam ve tanımlamaları da dikkate almak suretiyle, bir bilim dalı olarak filoloji'nin 'eski kitaplar ve eserlere dair bilgi edinme', bunun için de 'bir dili, o dili bize tanıtan yazılı belgelere dayanarak inceleme' ve -bu kitapta ele alınmış olan konularla ortaya konulduğu gibi- 'eski metinleri inceleme (metin tenkidi)' çalışmalarından ibaret bulunduğunu ve asıl sınırlarını da bu çalışmaların belirlediğini söyleyebiliriz." (Tulum 2000, xiv)

Dil biliminin de Saussure'le birlikte dilin farklı yapılarına odaklandığı görülmektedir: "20. yüzyılda yapısal dilbilimin oluşması döneminde, Saussure tümceyi kullanım alanının (yani parole'ün) birimi olarak ele almış ve dar anlamıyla dilbilimin inceleme alanının dışında görmüştür; çünkü bu görüşe göre dilbilim dilin yapısını, yani langue'ı betimlemelidir. Bu nedenle Avrupa yapısalcılığı olarak adlandırılan dilbilim kuramı çizgisinde sürdürülen dilbilim incelemeleri sözdizimi değil, ağırlıklı olarak sesbilim ve biçimbilimi konu edinmiştir. 50'li yıllarda Chomsky üretici dönüşümsel dilbilgisinin temelini attığı dönemde, dili doğru tümceler bütünü olarak görmüş, yani tümceyi dil anlayışının merkezine yerleştirmiş, dilbilimin görevini de tümcelerin yapısını, kurallarını betimlemek olarak belirlemiştir." (Huber 2008, 218).

Buraya kadar filoloji ve dil bilimiyle ilgili aktardıklarımızdan hareketle genelde dile, özelde dilin bir alt birimi olan cümleye dair şu sorular sorulabilir:

1. İdeal bir dilden söz edilebilir mi? Eğer böyle bir dil varsa, bu edebî metinlerde mi yer almaktadır?

2. Her konuşucu doğuştan dilin bütün kurallarına sahip midir? Eğer böyleyse herhangi başka bir örnekleme gerek kalmadan, mantık yürüterek ideal dili bizzat dil bilimcinin kendisi bulabilir mi?

3. Yazılı dil malzemesinin, bir dilin bütün özelliklerini içerdiği düşünülerek, sadece bu malzemedan hareketle dilin bilgisi ortaya konulabilir mi?

4. İngilizce örnekleme üzerinde oluşturulan dil bilimi kuramları, Türkçe örneklemlerde de aynı sonucu verebilir mi? Kuramlar bu bağlamda evrensel nitelik taşır mı?

5. Dilin toplumsal bir ürün olduğundan hareket ederek, her dilin kendine özgü bir yapısı olduğunu söyleyebilir miyiz? Eğer durum öyleyse, evrensel bir dil biliminden söz etmek ne kadar mümkündür?

6. Evrensel bir dil bilgisi varsa, tüm dillerin cümle yapılarını benzer kuralları işleterek çözümleyebilir miyiz?

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Makale, bu sorulara kesin cevaplar verme iddiasında değildir. Ancak filolojik ve dil bilimsel yaklaşımların dili hangi açılardan ele aldığı, benzerlik ve farklarını ortaya koyacak örnekler verilecektir.

1. Cümle Çözümleme Örnekleri

1.1. Filolojik-Dil Bilgisi Kaynaklarından Alınan Örnekler

Dil bilgisi örneklerinde ağırlıklı olarak kelime gruplarının ve cümle öğlerinin kimi zaman sorular sormak suretiyle çözümlendiği görülmektedir. Özellikle kelime gruplarıyla ilgili çözümlerin Muharrem Ergin'in izlerini taşıdığını belirtmek gerekir. Kimi sınıflandırma değişiklikleriyle de olsa, Ergin'in tasnifi dikkate alınmaktadır.

Örnek 1:

O, / insanları, şehri, / uğultularından, / bir senfoniye
dinler gibi / dinliyor.

(Tarık Buğra)

dinliyor: **Yüklem.**

— **Dinleyen kim?**

O: **Özne.**

— **Neyi dinliyor?**

insanları, şehri: **Belirtili nesne öbeği.**

— **Nasıl dinliyor?**

bir senfoniye dinler gibi: **Durum belirteci tümleci öbeği.**

(Dizdaroğlu 1976, 446)

Örnek 2:

“Dil, ferde cemiyetin bağışladığı en büyük miras ve donanımdır.”

(Mehmet Kaplan-Kültür ve Dil)

Cümlelerin Öğeleri:

ferde cemiyetin bağışladığı en büyük miras ve donanımdır: **Yüklem**

dil: **Özne**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Kelime Grupları:

ferde cemiyetin bağısladığı / en büyük miras ve donanım: Sıfat tamlaması

ferde cemiyetin bağısladığı: Sıfat-fiil grubu

en büyük miras ve donanım: Sıfat tamlaması

en büyük: Sıfat tamlaması

miras ve donanım: Bağlama grubu

(Özkan-Sevinçli 2008, 238)

Örnek 3:

19. “*Asilzadelerle şövalyeleri rehin gibi kalede tutacağım.*”

(Ömer Seyfeddin, Bomba; 1038.Vire)

- a) Kurallı cümle,
- b) Fiil cümlesi,
- c) Olumlu-haber cümlesi,
- d) Basit cümle.

Öğeleri: “*Tutacağım*”, yüklem. – “*Ben*”, özne. – “*Asilzadelerle şövalyeleri*”, belirtili nesne grubu. – “*Rehin gibi*”, zarf tümleci grubu.

(Bilgegil 2009, 109)

Örnek 4 :

3. Kocaman bir duvara sırtlarını vererek / üstüne zencefil ve tarçın serpilmiş salep / içerlerdi.

(Sait Faik Abasıyanık-Semaver)

Cümlenin Öğeleri:

İçerlerdi: yüklem

(onlar): özne

üstüne zencefil ve tarçın serpilmiş salep:belirtisiz nesne

kocaman bir duvara sırtlarını vererek: zarf

Kelime Grupları:

üstüne zencefil ve tarçın serpilmiş (s) / salep (i): sıfat tamlaması

üstüne (yt) / zencefil ve tarçın (ö) / serpilmiş (y) : sıfat-fiil grubu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

zencefil (i) / ve (be) / tarçın (i): bağlama grubu
 kocaman bir duvara (yt) / sırtlarını vererek (y): zarf-fiil grubu
 sırtlarını (i) ver- (f): birleşik fiil
 kocaman (s) / bir duvar (i) sıfat tamlaması
 bir (s) / duvar (i): sıfat tamlaması

(Karahan 2009, 116)

Örnek 5:

**92. O vakte kadar buna pek ehemmiyet vermeyen Şinasi,
 + ilk defa olarak + alındı.** ^{PS, FH, s.8}

(Peyami Safa, Fatih Harbiye, 8)

gerundium grubu=cümlede zarf görevinde
 [ilk defa] ol-arak
 sıfat tamlaması=gerudium grubu içinde
 ilk/defa
 sıfat tamlaması=cümlede özne görevinde
 [o vakte kadar buna pek ehemmiyet vermeyen] /Şinasi
 partisip grubu=sıfat tamlaması içinde
 [o vakte kadar] [buna] [pek] [ehemmiyet] verme-y-en
 edat grubu=partisip grubu içinde
 o vakte kadar
 sıfat tamlaması=edat grubu içinde
 o/vak(i)t

(Açıkgöz-Yelten 2005, 207)

1.2. Dil Bilimi Kaynaklarından Alınan Örnekler

Örneklerde biri dışında kısaltmalar ve cümlelerin açıklamaları İngilizce olarak verilmektedir. Özellikle Chomskyan dil biliminin etkisinin bu bağlamda daha baskın olduğu ifade edilebilir. İngilizce dil bilimi kaynaklarında sadece Türkçe için değil bütün dil araştırmaları için ortak kısaltmaların kullanıldığını vurgulamak gerekir. Morley'den alınan örnek, (örnek 12) M.A.K. Halliday'in Sistemik İşlevsel Dil Bilimi Kuramı'nı göstermesi dolayısıyla özellikle alıntılanmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/4 Fall 2010*

Örnek 6:

- (92) a. Murat *nere-ye* git-ti?
 Murat where-dat go-pst
 ‘Where did Murat go?’

- b. *Nere-ye Murat git-ti?
 Where-dat Murat go-pst

(Erguvanlı 1984, 35-36)

Örnek 7:

- 7) Murat **kim** -e bilet -i ver -di?
 Murat **who** -DAT ticket -ACC give-PAST
 ‘To whom did Murat give the ticket?’

- 8) ??/* **kim** -e Murat bilet -i ver -di?
who-DAT Murat ticket ACC give -PAST
 ‘Intended reading: “To whom did Murat give the ticket?”

(Kornflit 2003, 127)

Örnek 8:

11. a. Ben gel-ir-ken Ali git-ti
 I come-aorist-ken Ali go-past
 ‘Ali left when I was coming’

(Öztürk 2003, 148)

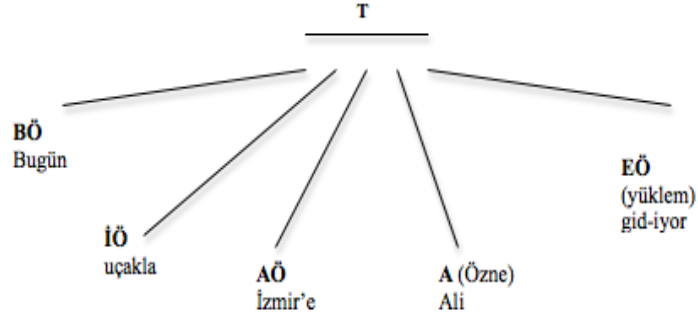
Örnek 9:

- (21) **Ayten-in** İstanbul’da **iki arkadaş-ı** var.
 Ayten-GEN two friend-3SG.POSS
 İstanbul’da **Ayten-in iki arkadaş-ı** var.
 Ayten-GEN two friend-3SG.POSS
 ‘Ayten has two friends in Istanbul.’

(Göksel-Kerslake 2005, 123)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/4 Fall 2010*

Örnek 10:

(Koç 1990, 336)

Örnek 11:

- 114) Hasan kitab-i oku-du.
 Hasan-SUBJ book-OBJ read-PAST
 "Hasan read the book."

(Carnie 2006, 173)

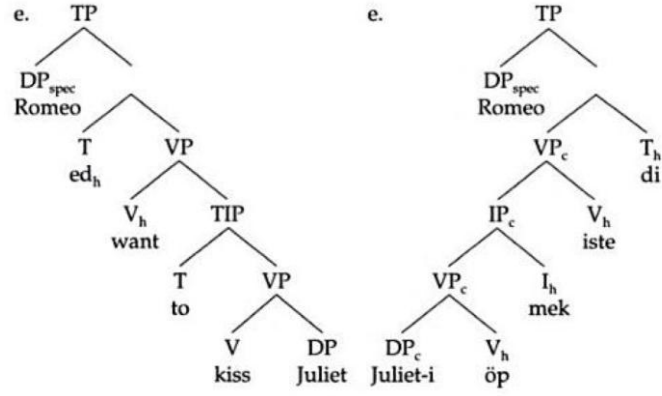
Örnek 12:

(Morley 2000, 229)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Örnek 13:

(Fromkin 2001, 304)

2. Tartışma ve Sonuç

Verilen örneklerden yola çıkarak şunları söylemek mümkündür:

a. Filolojik-dil bilgisi ve dil bilimi dayandıkları kuramların izlerini taşırlar. Filolojik-dil bilgisinde söz dizimi olarak kelime grupları ve bu gruplardan oluşan cümleler ön plandadır. Daha çok Muharrem Ergin'in sınıflandırmasına dayanır.

b. Filolojik-dil bilgisi salt metne dayanması ve bugün kadar daha çok tarihsel olanı da içine alması bakımından dil biliminden ayrılır. Filolojik açıdan metin dilin bilgisinin, dil kurallarının elde edileceği bir bilgi havuzudur. Dile dair örnekler verilecekse, bu havuzdan alınmalıdır. En iyi cümleler roman ve hikâye yazarlarındandır, kimi zaman şiir de örnekler arasında baskın bir rol oynar.

c. Oysa Chomskyan dil biliminde her insan kendi dilinin üreticisidir. Dil bilimci de herhangi bir örnek metne başvurmadan kendi kendine o dilin en olgun örneklerini "üretebilir." Tabii bu da bir eleştiri konusu olmuştur:

"Yapısalcılık bilimsel yöntemlere sıkı sıkıya bağlıyken, Chomsky masa başında hiç gözlem yapmaksızın kuramlar oluşturmuştur. Kuramlarına ters düşen veri örneklerini dikkate almak yerine veriyi kendi kuramına uyacak şekle sokmaya çalışmıştır." (Sezer 2009, 476)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

d. Yukarıda andığımız Giorgi Graffi'nin Söz Diziminin 200 Yılı kitabının kronolojik yapısından hareketle diyebiliriz ki Türk dil bilgisi kaynaklarında genel anlamda Psikolojizm çağına denk düşen cümle çözümlenmeleri söz konusudur. Bu çağın odağındaki cümle birimleri kelime ve kelime gruplarıdır. Cümle, yargıya eşdeğer kabul edilmekte, temel cümle yan cümlecik ilişkisi açıklanmaya çalışılmaktadır.

e. Filolojik-dil bilgisi ve dil bilimi arasında tam olarak da bir sınır koymak mümkün değil. Bu dil biliminin henüz yeni bir alan olmasından kaynaklanıyor. Tabii Türkiye'de entelektüel ve felsefi geleneğin kırılma noktasının da bu alanın gelişmesini engellediği söylenebilir. Çünkü dil bilimi aynı zamanda dile felsefi açıdan yeni bir bakışın da yansımasıdır. Kimi kuramlar pozitivist ve materyalist öğeler içerir. Kimi kuramlar bilişseldir, genelde insanı, özelde insan zihnini yeniden tanımlar. Dile evrim kuramının penceresinden bakan araştırmacılar da söz konusudur, Steven Pinker ve Ray Jackendoff gibi. Bütün bunları dikkate aldığımızda felsefeden, psikolojiye, bilgisayardan akustik fiziğe kadar pek çok alanla dil biliminin örtüştüğünü ve bu alanlardaki gelişmeleri anlamadan dil bilimi kuram ve uygulamalarının anlaşılamayacağı da aşıkardır.

Kimi yerde bu iki yaklaşımın birbirinden faydalandığını, kimi yerde ayrı yollar izlediğini düşünmek mümkün. Bu bağlamda son yıllarda filoloji kökenlilerin yeni arayışlara girdiklerinde dil biliminin metotlarına yöneldiklerini de söyleyebiliriz.

Sonuç olarak filolojinin birikimlerini tamamen göz ardı etmeden, dil biliminin kanıtlarını sunduğu bilimsel araştırma sonuçlarını da dikkate alarak dil araştırmalarına devam edilmesi uygun olacaktır.

KISALTMALAR

A: ad

ACC: accusative, belirtme

Aorist: geniş zaman

AÖ: ad öbeği

be: bağlama edatı

β: bound clause, bağlı öbek

BÖ: belirteç öbeği

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

c: complement
dat: dative, yönelme
DAT: dative, yönelme
DP: determiner phrase, tanımlı
EÖ: eylem öbeği
f: finite element, sonlu öge (Morley)
f: fiil (Karahan)
GEN: genitive, tamlayan
IP: inflectional phrase
i: isim
inf: infinitive,
İÖ: ilgeç öbeği
O: object, nesne
OBJ: object, nesne
ö: özne
P: predicator, yüklem
PAST: past tense, geçmiş zaman
pers: personal, kişi
POSS: possessive, iyelik
pron: pronoun, zamir
Pst: past tense, geçmiş zaman
#S#: sentence, cümle (Morley)
S: subject, özne
s: sıfat
SG: singular, teklik
spec: specifier
SUBJ: subject, özne
TP: tense phrase
V: verb, eylem
v: verb, eylem

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

VP: verb phrase, eylem öbeği

y: yüklem

yt: yer tamlayıcısı

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Halil ve YELTEN, Muhammet (2005), **Kelime Grupları**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- BİLGEGİL, Kaya (2009), **Türkçe Dilbilgisi**, Salkımsöğüt Yayınevi, İstanbul.
- CARNIE, Andrew (2006), **Syntax-A Generative Introduction**, Blackwell Yayınları, İkinci Baskı.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1976), **Tümcebilgisi**, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- ERGUVANLI-TAYLAN Eser Emine (1984), **The Function of Word Order in Turkish Grammar**, California Üniversitesi Yayınları.
- FODOR, Jerry (2001), *The Mind Doesn't Work That Way*, MIT Yayınları.
- FROMKIN, Victoria (editör) (2001), **Linguistics-An Introduction to Linguistics Theory**, Blackwell Yayınları.
- GRAFFI, Giorgio (2001), **200 years of syntax: a critical survey (Söz Diziminin 200 Yılı: Eleştirel Bir İnceleme)**, John Benjamins Yayıncılık.
- GÖKSEL, Aslı-KERSLAKE, Celia (2005), **Turkish: A Comprehensive Grammar**, Routledge.
- HUBER, Emel (2008), **Dilbilime Giriş**, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- KARAHAN, Leylâ (2009), **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KORNFLIT, Jacklin (2003), "Unmasking the sentinental subject constraint in Turkish", **Studies in Turkish Linguistics**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, s.121-130.
- MORLEY, G. David (2000), **Syntax in Functional Grammar-An Introduction to Lexicogramar in Systemic Linguistics**, Continuum Yayınları, Londra ve New York.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

-
- ÖZKAN, Mustafa-SEVİNÇLİ, Veysi (2008), **Türkiye Türkçesi Söz Dizimi**, 3 F Yayınevi, İstanbul, 279 s.
- ÖZTÜRK, Balkız (2003), "Adjunct clauses in Turkish", **Studies in Turkish Linguistics**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, s.143-150.
- SEZER, Ayhan (2009), "Chomsky Sonrası Çağdaş Dilbilim: Yol Ayrımına Doğru", **International Journal of Central Asian Studies**, Talat Tekin'in Doğumunun 80. Yılı Armağanı Özel Sayısı, s. 467-478.
- TULUM, Mertol (2000), **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul (Menâkıb'ul-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme)**, Deniz Kitabevi, İstanbul.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*